

УДК 378.091.212:005.963:[37.015.3:159.955.4]
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.341913>

Тетяна Абрамович, кандидат педагогічних наук,
завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти,
доцент кафедри психології та інклюзивної освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2301>
Наталія Давидюк, кандидат педагогічних наук, методист
лабораторії національного виховання,
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6085-8511>

ТЕХНІКИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНОГО МИСЛЕННЯ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті зацентовано увагу на необхідності розвитку рефлексії в діяльності сучасного вчителя у процесі реалізації Концепції Нової української школи. Визначено виклики, з якими стикається педагог в умовах трансформаційних змін освітньої галузі, як-от дистанційне навчання, цифровізація, емоційне і професійне вигорання фахівця.

Наголошено на важливості розгляду рефлексії як глибокого особистісного і ціннісного процесу, що передбачає осмислення досвіду, дій, емоцій, переконань, їхніх причин і наслідків. Підкреслено, що саме рефлексивне мислення є основою для особистісного та професійного саморозвитку педагога, адже сприяє формуванню емоційної компетентності, педагогічної пластичності й етичного усвідомлення взаємодії з іншими.

Розглянуто можливості розвитку рефлексії в сучасній системі післядипломної педагогічної освіти як стратегічної компетентності, що визначає рівень готовності педагога до професійного розвитку, змін та інноваційної діяльності. Окреслено основні переваги розвитку рефлексивного мислення на курсах підвищення кваліфікації педагогів завдяки використанню апробованих авторами методик та вправ, серед яких: “Дзеркало мого професійного Я”, “Три запитання після уроку”, “Шість капелюхів мислення”, “Діаграма Гіббса”, “Драбина рефлексії”.

Ключові слова: рефлексія; рефлексивне мислення; компетентність; досвід; післядипломна освіта; форми навчання.

Лит. 11.

Tetyana Abramovych, Ph.D. (Pedagogy), Head of the Resource Center
For Support of Inclusive Education,
Associate Professor of the Psychology and Inclusive Education Department,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5057-2301>
Nataliya Davydyuk, Ph.D. (Pedagogy), Methodologist at the
Laboratory of National Education,
Senior Lecturer of the Psychology and
Inclusive Education Department,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6085-8511>

TECHNIQUES FOR DEVELOPING TEACHERS' REFLECTIVE THINKING IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT SYSTEM

The article highlights the importance of developing reflection in the professional activity of modern teachers in the context of implementing the Concept of the New Ukrainian School. It outlines the challenges faced by educators amid transformational changes in the educational sector, such as distance learning, digitalization, and emotional and professional burnout. The study partially analyzes the professional standard for teachers by examining the function of “Continuous Professional Development”, which includes the component of “reflecting on one’s own pedagogical activity”.

The research analyzes findings by Ukrainian scholars who identify key components of reflective thinking: cognitive, emotional-evaluative, value-semantic, regulatory, and meta-reflective. Emphasis is placed on viewing reflection as a profound personal and value-based process involving the comprehension of one’s experiences, actions, emotions, beliefs, and their causes and consequences. It is underscored that reflective thinking serves as a foundation for teachers’ personal and professional self-development, contributing to the formation of emotional competence, pedagogical flexibility, and ethical awareness in interactions with others. The article demonstrates that the development of reflective thinking occurs through pedagogical

practice and encompasses teaching experience, self-observation, self-awareness, adequate self-assessment, understanding of others' perceptions, and analysis of the reasons behind successes and failures.

The paper explores opportunities for fostering reflection within the current system of postgraduate teacher education, viewing it as a strategic competence that determines educators' readiness for professional growth, change, and innovation. It outlines the main benefits of developing reflective thinking in professional development courses through the use of author-tested methods and exercises such as "The Mirror of My Professional Self", "Three Questions After the Lesson", "Six Thinking Hats", "Gibbs' Reflective Cycle", and "The Reflection Ladder".

Keywords: reflection; reflective thinking; competence; experience; postgraduate education; forms of learning.

Постановка проблеми. Сучасний світ потребує висококваліфікованих фахівців, зокрема вчителів, здатних абсорбувати все нове та прогресивне, готових до накопичення нових ідей, аналізу власної діяльності самопізнання, самооцінки, саморозвитку та самовдосконалення. Сьогодні лише той може досягти успіхів, хто є гнучкий у прийнятті рішень, прагне до реалізації нововведень та інновацій, знаходить нові й нестандартні шляхи вирішення професійних завдань.

Концепція "Нова українська школа" (далі – НУШ) наголошує на потребі в успішному та вмотивованому вчителі, який зможе стати "лідером змін" та впливатиме на формування особистості здобувачів освіти. Учитель НУШ має не просто провести урок, а насамперед реалізувати його разом з учнями, зуміти дібрати доступні методи та новітні технології навчання. Це вимагає вивчення педагогом як власної професійної діяльності, так і діяльності учнів на уроці, усвідомлення їхніх потреб і психологічних особливостей, що й слугує основою рефлексії.

Рефлексивному педагогу під силу реалізовувати різні стратегії викладання, бути уважним до почуттів та поведінки оточуючих, що є важливим для організації безпечного середовища, комунікації педагога і дітей, їхніх батьків, адміністрації школи. У цьому випадку саме рефлексія є важливою умовою партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття рефлексії – багатозначне й багатоаспектне, адже охоплює міркування, самооцінку, самопізнання, осмислення та самоаналіз власної діяльності. Термін "рефлексія" (з лат. reflexio) означає "повернення назад", осмислення, самопізнання. У філософії проблема рефлексії розглядалася стосовно вивчення самосвідомості й теоретичного мислення, процесів комунікації й кооперації. У наукових психолого-педагогічних джерелах рефлексія визначається як засіб наукового пізнання, метод дослідження, структурний компонент людської діяльності, самосвідомість людини, компонент самооцінки та самоконтролю, форма переосмислення індивідуальної свідомості та передумова усвідомленої зміни себе.

Низка вчених, як-от Д. Ануфрієва, Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Селверстов, С. Степанов,

розглядали рефлексію як структурний компонент діяльності та самосвідомості особистості, коли розвиток рефлексії відбувається завдяки засвоєнню соціального досвіду, а рефлексивний аналіз діяльності базується на процесах взаємовідображення. Зв'язок рефлексії з діяльністю обґрунтували С. Анісімов, К. Вазіна, Г. Щедровицький. Експериментальне вивчення рефлексії в межах дослідження теоретичного мислення відбувалося на основі концепції навчальної діяльності Л. Виготського, В. Давидова, А. Маркової, С. Рубінштейна. Результати досліджень, проведених В. Давидовим, Н. Кузьміною, Ю. Кулюткіним, Я. Пономарьовим, Г. Сухобською та ін., довели зв'язок творчої діяльності з рефлексією, що включає критичне та евристичне мислення, а також виступає джерелом нового знання. У зв'язку з цим рефлексивний рівень самосвідомості свідчить про тісний зв'язок із самоаналізом, самооцінкою та самоконтролем результатів творчої діяльності.

Т. Бондаренко розглядає рефлексію в педагогічному контексті як метапізнавальний процес, що базується на самоаналізі внутрішнього світу, міркуваннях над власним досвідом і професійною діяльністю. Зокрема, дослідниця визначає два види рефлексії: особистісну, що зосереджена на "Я" і передбачає оцінку емоцій, мотивів, слабких / сильних сторін, самосприйняття, та інтелектуальну, що включає процес самоаналізу, спрямований на осмислення та переосмислення власних думок, знань, переконань та дій. Крім того, Т. Бондаренко наголошує, що для педагога важливо вміти поєднувати обидва підходи, застосовуючи вправи рефлексії не лише на етапі планування, а й у процесі організації освітнього процесу та під час підбиття підсумків [6].

Г. Дегтяр визначає рефлексію як "інтегративне, динамічне утворення особистості, що містить комплекс рефлексивних знань і вмінь, способів самопізнання, самооцінки і передбачає формування установки на ціннісне ставлення до професійної діяльності та на розвиток професійно особистісних якостей" та вбачає функції рефлексії в самоорганізації, самокорекції й професійному самовдосконаленні [1]. М. Заброцький основними складниками рефлексії в педагогічній психології визначає стимулювально-аксіологічний (цінності та мотивація до рефлексії), знаннєвий (усвідомлення теоретичного підґрунтя), праксіологічний (практичні навички здійснення рефлексії, зокрема аналітичні вправи,

самооцінювання, прогнозування), ретроспективність (аналіз минулого досвіду), актуальність (“тут і тепер”). Крім того, вчений вводить поняття “рефлексіогенез” – послідовне формування рефлексивної компетентності в процесі професійної підготовки [2].

Рефлексія, за О. Кононко, – це “здатність зростаючої особистості усвідомлювати свої особливості, а також те, як вони сприймаються іншими, будувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших”. За цих умов рефлексія включає самоспостереження (внутрішній досвід, думки, почуття) та зовнішню оцінку (як інші бачать і розуміють фахівця) [3]. С. Немченко зі свого боку трактує рефлексію як аналіз минулого, висновки “тут і тепер” та планування майбутнього [4].

Деякі вчені (С. Кондратьєва, Ю. Кулюткін, С. Максименко) відзначають, що педагогічна діяльність є рефлексивною за своєю суттю, а отже, важливим складником професійної компетентності. На думку В. Сухомлинського, під рефлексією варто розуміти процес самооцінки, самопізнання та оновлення досвіду, завдяки чому педагог має оцінювати власні дії щодня – інакше працювати буде “однаково” та без розвитку [9].

Мета статті – проаналізувати ефективні практики, що сприяють розвитку рефлексивного мислення педагогів у процесі проходження курсів підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Рефлексія – важливий аспект підтримки “здорових” взаємин із навколишнім світом, що включає аналіз власних учинків та мотивів, розуміння своїх емоцій та поведінки. Саме це допомагає уникнути дій, які в подальшому можуть зашкодити стосункам, і сприяє особистісному зростанню. Розуміння власних помилок і робота над ними – важливий крок до покращення якості діалогу між людьми [8].

Сучасний педагог працює в умовах постійних трансформацій освітнього середовища, що ставить перед ним низку викликів. Одним із них є впровадження інклюзивного навчання. Реалізуючи основні аспекти інклюзії, він має враховувати індивідуальні потреби учнів з особливими освітніми потребами (далі – ООП), визначену категорію освітніх труднощів і рівень підтримки, адаптувати та модифікувати освітні програми, зберігаючи при цьому баланс між програмою закладу освіти й індивідуальним підходом. У зв’язку з цим варто наголосити на змінах, що відбулися впродовж минулого навчального року в оцінюванні здобувачів освіти та є неврегульованими нормативно правовими документами щодо оцінювання дітей з ООП.

Наступний виклик – цифровізація освіти, що передбачає швидкий перехід від очного навчання до дистанційного, використання змішаної форми провадження освітнього процесу, що потребує від

учителя оволодіння новими технологіями, платформами, цифровими формами зворотного зв’язку.

Ще один виклик – зміна ролі вчителя в контексті реалізації завдань Концепції Нової української школи із фахівця, який транслював знання, на фасилітатора, наставника, ментора, коуча, медіатора і модератора освітнього процесу. За цих умов спостерігається постійне навантаження, відсутність підтримки, низький соціальний статус професії, що призводить до виснаження й демотивації. Так, за результатами дослідження Go Global, проведеного спільно із дослідницькою компанією Gradus Research, 54 % учителів відчувають власне професійне вигорання, понад 70 % – спостерігають ознаки професійного вигорання у своїх колег, 50 % – зізнаються, що потребують психологічної допомоги для себе, 80 % – наголошують, що навантаження особливо зросло після повномасштабного російського вторгнення, адже супроводжується повітряними тривогами, вимкненням електрики тощо. Отже, робота в умовах соціальної напруженості та воєнних дій вимагає не лише високого рівня емпатії та гнучкості, а й турботи про власне ментальне здоров’я.

Нині основною вимогою до неперервного професійного зростання педагога є постійне оновлення знань, формування нових компетентностей, зокрема й рефлексивних, критичних, емоційно-регуляторних, про що зазначається в нормативно-правових документах, професійному стандарті “Вчитель закладу загальної середньої освіти” [7]. Однією з трудових функцій є “Безперервний професійний розвиток” (Д), а його складником – “Здатність до навчання упродовж життя” (Д1). Відповідно серед умінь і навичок, якими повинен володіти вчитель, варто виокремити здійснення рефлексії власної педагогічної діяльності (Д1.1.У5).

Усі представлені вище виклики актуалізують потребу в розвитку рефлексивного мислення педагога, що допомагає йому адаптуватися, зберігати професійну стійкість, здійснювати усвідомлений вибір педагогічних стратегій.

У сучасній педагогіці рефлексивне мислення розглядається як ключовий чинник професійного зростання та здатності до осмисленої дії в умовах змін і викликів. Це поняття тісно пов’язане з усвідомленням педагогом власних думок, емоцій, рішень і способів взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу.

Рефлексивне мислення – усвідомлене, критичне осмислення власного досвіду, що дає змогу виявити закономірності професійної діяльності, проаналізувати її ефективність, скоригувати педагогічну практику. Означений тип мислення активізується зазвичай в ситуаціях невизначеності, морального вибору, педагогічної дилеми, а в умовах інклюзивного середовища ще й потребує неабиякої гнучкості та чутливості.

На думку Д. Шона, рефлексивне мислення проявляється у таких основних формах: рефлексія під час дії – мислення “на ходу”; рефлексія після дії – осмислення після завершення події; рефлексія над рефлексією – супервізійна підтримка [11].

Дослідники в галузі психології та педагогіки виокремлюють такі основні компоненти рефлексивного мислення:

- когнітивний – здатність до аналізу, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв’язків у діях;
- емоційно-оцінний – усвідомлення власних емоцій, оцінка моральних, соціальних та педагогічних наслідків дій;
- ціннісно-смісловий – розуміння глибинних мотивів, цілей, особистісного сенсу професійної діяльності;
- регулятивний – здатність змінювати педагогічну поведінку відповідно до висновків рефлексії;
- мета-рефлексивний – аналіз власних переконань, моделей мислення, упереджень та внутрішньої логіки оцінювання [4].

Отже, ми розглядаємо рефлексію як глибокий особистісний та ціннісний процес, що передбачає осмислення досвіду, дій, емоцій, переконань, їхніх причин і наслідків, дозволяючи педагогу бути не лише виконавцем, а насамперед усвідомленим суб’єктом професійної взаємодії. Відповідно рефлексивне мислення є основою для особистісного та професійного саморозвитку педагога, адже сприяє формуванню емоційної компетентності, педагогічної пластичності й етичного усвідомлення взаємодії з іншими. Загалом розвиток рефлексивного мислення є необхідним чинником підвищення ефективності освітньої діяльності, передусім у контексті викликів інклюзивної освіти, що потребує від педагога методичної компетентності та глибокого усвідомлення ціннісних засад власної професійної позиції.

Структура рефлексивної думки включає з’ясування фактів, осмислення основних ідей, аналіз компонентів ситуації, синтез знань для прийняття рішень та їхньої оцінки. Механізм рефлексії ґрунтовно представлений у дослідженні Н. Гуткіної, яка виокремлює такі основні компоненти: інтроспекція (зосередженість на власних психічних процесах) та децентрація (вихід у сторонню позицію), які, по суті, є початком рефлексивного процесу.

Розвиток рефлексивного мислення передбачає досвід педагогічної діяльності вчителя, його здатність до самоспостереження, спрямованість на самопізнання власних можливостей, усвідомлення себе суб’єктом освітньої діяльності, якому притаманні адекватна самооцінка та аналіз причин успіхів і невдач.

У сучасній системі післядипломної педагогічної освіти рефлексія розглядається не лише як інстру-

мент самопізнання, а й як стратегічна компетентність, що визначає рівень готовності педагога до професійного розвитку та інноваційної діяльності. Вона є необхідною умовою ефективного навчання дорослих, спрямованого на усвідомлення, осмислення та інтеграцію нового досвіду в особисту педагогічну практику.

Основними функціями рефлексії в контексті підвищення кваліфікації є:

- діагностична – сприяє усвідомленню рівня професійної компетентності педагога, виявленню його слабких і сильних сторін;
- корекційна – допомагає переосмислити власну педагогічну позицію та змінити діяльність;
- мотиваційна – активізує внутрішню потребу до професійного самовдосконалення та самореалізації;
- інтеграційна – поєднує нові знання з особистим досвідом, сприяє ґрунтовнішому розумінню змісту навчання;
- прогностична – формує бачення можливих шляхів розвитку власної професійної траєкторії;
- ціннісна – сприяє формуванню гуманістичних орієнтирів та етичної відповідальності педагога.

Особливого значення набуває рефлексія в умовах інклюзивної освіти, коли педагог має постійно приймати рішення в ситуаціях невизначеності, адаптувати форми роботи для конкретних учнів, взаємодіяти з командою фахівців. За таких умов рефлексивне мислення уможливорює здійснення усвідомленого професійного вибору, сприяє уникненню автоматизму та шаблонних рішень.

Згідно з андрагогічними принципами М. Ноулз [5], ефективність навчання досягається тоді, коли педагог усвідомлює його значення для себе, інтегрує знання у власну систему цінностей і досвіду. Зважаючи на це, розвиток рефлексії вчителя в умовах закладу післядипломної педагогічної освіти є одним із ключових чинників його професійного зростання. Рефлексія у зв’язку з цим виконує функцію самоусвідомлення, критичного аналізу власного педагогічного досвіду та корекції професійної поведінки. В означеному контексті в системі післядипломної освіти створюються умови для формування рефлексивної культури педагога шляхом залучення його до інтерактивних форм навчання (тренінги, воркшопи, групові обговорення, інтерв’ї з групи та ін.), аналізу педагогічних кейсів, ведення професійного портфоліо, участі в супервізіях та педагогічному коучингу тощо. Така діяльність сприяє формуванню здатності до самопізнання, усвідомленого прийняття педагогічних рішень, відкритості до зворотного зв’язку та розвитку аналітичного мислення.

Представлені в дослідженні узагальнення створюють підґрунтя для аналізу технік із розвитку рефлексивного мислення педагогів у системі підвищення кваліфікації слухачів Рівненського обласного

інституту післядипломної педагогічної освіти (далі – РОППО) за тематичними освітніми програмами “Створення інклюзивного освітнього середовища та супровід дитини з ООП”, “Індивідуальна освітня траєкторія розвитку особи з ООП”, а також групи педагогів закладів позашкільної освіти, які працюють у напрямі створення безбар’єрного інклюзивного середовища та супроводу осіб із ООП.

У зв’язку з цим авторами запропоновано вправи та техніки для педагогів щодо практичного досвіду організації освітнього процесу з метою їхньої інтеграції в навчальні модулі, тренінги, практичні заняття та інші активні форми професійного розвитку. Зокрема, наведені приклади вправ та технік для розвитку рефлексивної культури педагога, котрі можна використати як під час очних, так і дистанційних занять на курсах підвищення кваліфікації.

Вправа “Дзеркало мого професійного Я”. Учасники виконують вправу індивідуально, по завершенню відбувається спільне обговорення.

Мета: усвідомлення власного стилю поведінки й педагогічної позиції.

Інструкція: учасники отримують таблицю або Google-форму із запитаннями:

- Які мої сильні сторони як педагога?
- Що я роблю, коли щось іде не так, як заплановано?
- Які ситуації викликають у мене тривогу чи злість?
- Що б я хотів / хотіла змінити у своїй взаємодії з учнями?

Вправа “Три запитання після уроку”, яку можна виконувати як регулярно, так і під час обговорення кейсів.

Мета: формування навичок швидкої рефлексії після педагогічних ситуацій.

Інструкція: учасники відповідають на запитання:

1. Що сьогодні мені вдалося найкраще?
2. Що б я зробив / зробила по-іншому?
3. Чого мене навчив цей досвід?

Вправа “Кейс із вибором”. Робота виконується в мінігрупах або breakout rooms (Zoom / Meet).

Мета: розвиток критичного мислення та етичної рефлексії.

Інструкція: учасники аналізують педагогічну ситуацію з наявною дилемою (наприклад, конфлікт із батьками, незацікавленість учнів навчанням), обговорюють можливі варіанти вирішення ситуації, обґрунтовують свій вибір, зважаючи на наявний досвід та можливі наслідки.

Вправа “Щоденник професійного зростання” (можливий варіант із використанням дошки Padlet).

Мета: системна рефлексія на цінності, розвиток професійної ідентичності.

Інструкція: щотижня або впродовж тренінгу кожен учасник відповідає на одне рефлексивне запитання, наприклад:

- Що нового я відкрив / відкрила в собі як учитель?

- Що в педагогіці мене мотивує найбільше?

- Яку роль я відіграю в житті своїх учнів?

Візуальна рефлексія “Педагогічний кадр” передбачає створення педагогами зображення / символу, що відображає їхній педагогічний стан або досвід (урок, предметний тиждень, взаємодія з учнями тощо) та обговорення зображеного. Після цього учасники рефлексії роблять висновок про власний досвід.

Метод “5 чому” допомагає з’ясувати причини власної поведінки або реакцій на ті чи інші обставини. Для цього необхідно обрати певну ситуацію (наприклад, учні на уроці часто відволікаються на мобільний телефон) та п’ять разів спробувати поставити до неї запитання “Чому?”. Це допомагає педагогам вийти за межі поверхового пояснення та отримати інсайт у розумінні поведінки здобувачів освіти.

Метод “Шість капелюхів мислення” Едварда де Бона застосовується для групової роботи або саморефлексії. Це техніка, що допомагає розглянути ситуацію або проблему з різних точок зору, ефективний інструмент для рефлексії, прийняття рішень та розвитку мета-мислення в педагогів.

Мета: розвивати здатність бачити ситуацію з різних сторін, уміти аналізувати та відокремлювати емоції від фактів та гіпотез.

Інструкція: учасникам необхідно розглянути одну професійну ситуацію з позиції шести “капелюхів”, де:

1) *білий* – факти, дані, нейтральна інформація (Що точно відбулося на уроці? Які є результати? Які оцінки, дані спостережень?);

2) *червоний* – емоції, інтуїція, враження (Що я відчував / відчувала у ході ситуації? Яка емоція була домінуючою?);

3) *чорний* – критика, ризики, проблеми (Що було не так? Які наслідки мали негативні результати?);

4) *жовтий* – позитив, переваги, можливості (Що вдалося? Які сильні сторони виявилися в мені та учнях?);

5) *зелений* – креатив, нові ідеї, варіанти (Як по-іншому можна було б діяти в цій ситуації? Які нові ідеї можна запропонувати?);

6) *синій* – контроль, узагальнення (Які висновки я зробив / зробила? Що необхідно змінити у майбутньому?).

Означена техніка допомагає педагогу подивитися на ситуацію з різних боків, розмежовуючи емоції та факти, розвиває рефлексивну дистанцію, тобто здатність осмислювати без зайвого емоційного навантаження, стимулює креативність та гнучкість мислення.

Діаграма Гіббса – схема рефлексивного циклу, що включає шість етапів, які допоможуть учителю

проаналізувати власну практичну діяльність, зокрема:

1. *Onus дії (Description)* (Що трапилося?). На цьому етапі вчитель описує конкретні події, що відбувалися на уроці, завдання та матеріали, які використовувалися, рівень та вік учнів, поведінка та реакція учнів на різні завдання.

2. *Почуття (Feelings)* (Що ви відчували?). Вчитель розповідає про свої емоції та почуття (задоволення, впевненість, занепокоєння, засмучення тощо), які виникали під час уроку або його фрагмента, коли учні виконували завдання, а також після уроку.

3. *Оцінка (Evaluation)* (Що вдалося / не вдалося?). На цьому етапі вчитель оцінює, яка частина уроку або вид діяльності були найбільш вдалими та корисними, а що, навпаки, не спрацювало на результат.

4. *Аналіз (Analysis)* (Чому це сталося?). На цьому етапі відбувається аналіз результатів, наслідків та причин того, що вдалося / не вдалося і чому.

5. *Висновки (Conclusion)* (Чого ви навчилися? Що можна було б зробити по-іншому?). Підсумовуючи, вчитель розглядає альтернативні варіанти виконання завдань, видів діяльності та спроби організації класу.

6. *План подальших дій (Action Plan)* (Які ваші подальші дії?). На цьому етапі вчитель планує подальшу діяльність із метою усунення недоліків або вдосконалення свого професійного розвитку, обирає рефлексивні інструменти для вирішення проблем, визначає цілі та шляхи досягнення кращих результатів.

Модель аналізу “Драбина рефлексії” (за Крісом Арджирісом) окреслює можливість переходу від спостереження до дії, зазвичай автоматично, ґрунтуючись на власних переконаннях та досвіді.

Інструкція: учасники відповідають на запитання:

- Які факти для мене важливі?
- Як я можу пояснити ці факти?
- Які висновки можна зробити?
- На основі яких внутрішніх переконань мною було прийняте остаточне рішення?
- Якою була моя реакція та що вона означає в контексті моїх переконань та цінності?

Завдяки використанню означеної вище моделі педагоги усвідомлюють, як загалом формується сприйняття ситуації та чому обирається певний спосіб реагування, навчаються “уповільнювати” мислення, перш ніж робити висновки або здійснювати оцінювання. Важливо дати вчителю розуміння, на якому етапі відбувся “збій”, чи були альтернативні варіанти рішень та чи змінився б результат за умови більшої усвідомленості.

Представлені нами моделі довели свою ефективність на практиці, адже доповнюють одна одну та дають змогу рефлексувати, аналізуючи ситуацію

(“Шість капелюхів”), здійснювати глибинну професійну рефлексію (“Цикл Гіббса”), набувати внутрішніх механізмів прийняття рішень (“Драбина рефлексії Айджеріса”). Також вони характеризуються структурованим підходом та пропонують послідовні кроки або ролі, що спонукають педагога до розвитку критичного мислення та зменшення імпульсивних суджень.

Висновки. Отже, рефлексія педагога є ключовим чинником його професійної готовності до освітніх трансформацій, якісним, системним та динамічним особистісним утворенням, що забезпечує неперервне професійне вдосконалення. Вона сприяє усвідомленню та переосмисленню змісту педагогічної діяльності, подоланню стереотипів особистісного зростання та застосуванню інновацій, а також дає змогу педагогу знайти індивідуальний стиль, досягти адекватної професійно особистісної самооцінки, прогнозувати та вдосконалювати власну професійну діяльність. За цих умов учитель стає справжнім професіоналом, адже навчається досліджувати, аналізувати та перебудовувати свою роботу, вирішуючи проблемні питання.

В означеному контексті рефлексивний педагог краще усвідомлює потреби учнів, ефективніше комунікує з батьками та колегами, легше адаптується до змін. Навички здійснення рефлексії – це запорука не лише його професійного саморозвитку, а й готовності до ефективних дій в умовах Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтяр Г. Роль рефлексії у структурі свідомості особистості. *Проблеми становлення інноваційних підходів у сучасній освіті* : зб. наук. праць. Харків : Стиль-Іздат, 2004. С. 48–52.
2. Заброцький М.М. Педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 100 с.
3. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ : Освіта, 1988. 255 с.
4. Немченко С. Сутність механізму процесу рефлексії та його структура. *Молодь і ринок*. 2015. Вип. 1. С. 63–66.
5. Ноулз М. Теорія і практика навчання дорослих. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 380 с.
6. Павелків К. Формування рефлексивної культури майбутнього вчителя: сучасні теоретичні підходи. *Наукові записки*. Рівне : РДГУ. 2009. С. 5–12.
7. Про затвердження професійного стандарту “Вчитель закладу загальної середньої освіти”: наказ МОН України від 29.08.2025 № 1225. URL: 646-ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
8. Створюємо безбар’єрне освітнє середовище: інструменти та техніки з регіональних (не)конференцій EdCamp у Запоріжжі, Львові та Вараші. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2024/09/27/stvoryuyemo-bezbar-yeme-osvitnye-seredovyshe-instrumenty-ta-tehniky-z-regionalnyh-ne-konferentsij-edcamp-u-zaporizhzhji-lvovi-ta-varashi/> (дата звернення: 01.06.2025).
9. Сухомлинський В. Сто порад учителям. Київ : Радянська школа, 1984. 292 с.

10. Чубарук О. Наукові основи розроблення моделі управління розвитком професійної компетентності вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. *Народна освіта*. 2013. № 3 (21). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1755 (дата звернення: 14.04.2025).

11. Schon D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York : Basic Books, 1983.

REFERENCES

1. Dehtiar, H. (2004). Rol refleksii u strukturi svidomosti osobystosti. [The role of reflection in the structure of personality consciousness]. *Problems of formation of innovative approaches in modern education: collection of scientific works*. Kharkiv, pp. 48–52. [in Ukrainian].

2. Zabrotskyi, M. (2002). Pedahohichna psykhologhiia: kurs lektsii [Pedagogical psychology: course of lectures]. Kyiv, 100 p. [in Ukrainian].

3. Kononko, O. (1988). Sotsialno-emotsiyni rozvytok osobystosti [Socio-emotional development of personality]. Kyiv, 255 p. [in Ukrainian].

4. Nemchenko, S. (2015). Sutnist mekhanizmu protsesu refleksii ta yoho struktura [The essence of the mechanism of the reflection process and its structure]. *Youth & market*. Vol. 1, pp. 63–66. [in Ukrainian].

5. Noulz, M. (2007). Teoriia i praktyka navchannia doroslykh [Theory and practice of adult learning]. Kyiv, 380 p. [in Ukrainian].

6. Pavelkiv, K. (2009). Formuvannia refleksyvnoi kultury maibutnoho vchytelia: suchasni teoretychni pidkhody [Formation of reflective culture of the future teacher: Modern theoretical approaches]. *Scientific notes*. Rivne, pp. 5–12. [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu “Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity”: nakaz MON Ukrainy vid 29.08.2025 № 1225 [On approval of the professional standard “Teacher of a general secondary education institution”: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1225.]. Available at: 646-ilovepdf-merged.pdf (Accessed 12 May 2025). [in Ukrainian].

8. Stvoriuiemo bezbarierne osvitnie seredovyshe: instrumenty ta tekhniki z rehionalnykh (ne)konferentsii EdCamp u Zaporizhzhii, Lvovi ta Varashi [Creating a barrier-free educational environment: Tools and techniques from regional (un)conferences EdCamp in Zaporizhzhia, Lviv and Varash.]. *New Ukrainian School*. Available at: <https://nus.org.ua/2024/09/27/stvoriuyemo-bezbar-yerne-osvitnye-seredovyshe-instrumenty-ta-tehniki-z-regionalnykh-ne-konferentsij-edcamp-u-zaporizhzhii-lvovi-ta-varashi/> (Accessed 01 Jun. 2025) [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V. (1984). Sto porad uchytelvi [One hundred tips for a teacher]. Kyiv, 292 p. [in Ukrainian].

10. Chubaruk, O. (2013). Naukovi osnovy rozrobлення modeli upravlinnia rozvytkom profesiinoi kompetentnosti vchyteliv ukrainskoi movy i literatury v systemi pisliadyplo-mnoi pedahohichnoi osvity [Scientific foundations for developing a model of managing the development of professional competence of Ukrainian language and literature teachers in the system of postgraduate pedagogical education]. *Public education*. No. 3 (21). Available at: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1755 (Accessed 14 Apr. 2025) [in Ukrainian].

11. Schon, D.A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books. [in English].

Стаття надійшла до редакції 23.08.2025

“Пізнай себе – і ти пізнаєш увесь світ”.

Григорій Сковорода
український філософ, педагог

“Учімося не для школи, а для життя, бо життя – це найвища школа”.

Іван Франко
видатний український письменник, прозаїк, публіцист

“Навчання без розуміння – це запам’ятовування, а не мудрість”.

Джон Дьюї
американський філософ

“Мудрість починається, тоді коли ми ставимо під сумнів навіть власні знання”.

Альберт Ейнштейн
американський, німецький та швейцарський фізик-теоретик

“Добрый викладач не просто передає знання, він формує мислення”.

Анонімний автор

